

AURORA BERTRANA(1892-1974), PARADIGMA DE LA DONA MODERNA, REVOLUCIONÀRIA I COSMOPOLITA

Romi Porredon

El passat 2017 s'esqueia el 125è aniversari del naixement d'Aurora Bertrana i el 150è del seu pare, el novel·lista Prudenci Bertrana, i la Generalitat -a fi de festejar l'efemèride- va proclamar-lo *Any Bertrana* tot projectant un seguit d'actes commemoratius que s'han encavallat fins aquest 2018. I vet aquí que m'ha abellit d'escriure l'article participatiu per al llibret de Sant Magí d'enguany sobre l'Aurora Bertrana, una dona senyera que ben segur ha quedat eclipsada sota el nom del pare, destacat novel·lista del Modernisme, i per l'etiqueta inexacta d'escriptora exòtica amb què la societat literària catalana de la seva època l'havia encaixonada.

Nascuda a Girona el 29 d'octubre de l'any 1892, *Aurora Bertrana* és una personalitat força singular dins la literatura catalana per ser una dona avançada al seu temps i un model d'intel·lectual cosmopolita. Autora d'una bibliografia prou àmplia i variada que s'estén al llarg de tot el segle XX, però més aviat coneguda pels seus llibres de viatges. Ella mateixa ho comenta irònica en una conferència a

l'Ateneu Barcelonès: *Sembla que l'única cosa que jo hagi fet en aquest món i per la sola que tinc veritables aptituds és pel viatge.*

Filla d'una família tradicional de Girona, creix i s'educa en un ambient profundament conservador. Des de petita tenia la dèria de ser escriptora, però les crítiques severes del seu pare i el fet que en aquell temps era inconcebible que una dona es pogués dedicar a la literatura, propicien que hagi d'escriure d'amagat.

El seu món s'eixampla gràcies a la música que és una altra de les seves passions. Als setze anys decideix anar a estudiar violoncel a Barcelona, on primer s'instal·la en un convent de monges d'on acaba fugint i finalment decideix anar a dispesa. A causa d'un daltabaix familiar, ha de guanyar-se la vida per ajudar la família i comença a tocar amb el *Trio de señoritas*, una banda femenina de jazz que actuava en locals nocturns de la ciutat. Com que una altra de les seves passions era conèixer món, l'any 1923 se'n va a Ginebra a continuar els estudis musicals a l'Institut Jacques-Dalcroze. Allí també

Aurora Bertrana quan estudiava violoncel.

ha de viure de la música i crea la primera *jazz band* formada íntegrament per dones que actua en diferents hotels dels Alps. És així que coneix l'enginyer Denys Choffat amb qui es casa el 30 de maig de l'any 1925. Dona inquieta i belluguet com és, aviat convenç el marit perquè busqui feina lluny d'Europa i, al cap d'un any, marxen a viure a Papeete on queda fascïnada per la descoberta de la cultura exòtica del món polinesi. Des de Tahití i encoratjada pel seu bon amic Nicolau d'Olwer, escriu sis reportatges per a la revista barcelonina *D'Ací i d'Allà*, que més tard es converteixen en el seu primer llibre, *Paradisos oceànics* (1930): un recull d'impressions i vivències de l'estada a la Polinèsia, que són una finestra oberta a l'acceptació de la diferència i una mirada lliure i ampla a allò desconegut. L'obra esdevé un gran èxit de crítica i de vendes,

i alhora un escàndol sonat en la societat catalana del moment, tot i que la consagra com l'autora pionera del llibre de viatges. Vegem-ne, com a tast, uns fragments del capítol anomenat *Turei, la cortesana*:

- *Qui és aquesta divina criatura, dona o deessa, que passa triomfant pel passeig de mar, més esvelta que els palmers, més gronxadissa que el Pacífic?*

- *És Turei "la Cortesana".*

- *Porta el sol dintre la pell; el corall no és més ferm que els seus llavis, ni les perles més blanques que les seves dents. Tots els tresors d'Oceania s'agermanen en ella. Camina com una reina i somriu com una fada. Va vestida amb una simple túnica de mussolina. Per joiells, la seva cabellera.*

Si la més humil i amagada flor de carn maorí neix i creix per l'amor, Turei, esclat diví entre el jardí galant, mereixia d'ésser reina, "Reina de l'Amor".

Aurora Bertrana vestida a l'estil polinesi (1928).

Demaneu a qualsevulla maorí si Turei ha fet bé d'esdevenir cortesana. Ni un de sol no us dirà "no". Que nosaltres no hi estem d'acord? Ells somriuran. Ni vós ni jo no som prou per a judicar aquesta vella raó misteriosa! Taïtí tot sencer estima admirativament la seva cortesana. [...]

Però el més bell joiell de Turei és la seva maternitat. Turei té quatre fills, que li són més fills que els de moltes altres dones, puix que són d'ella i de ningú més; no tenen pare. Es diuen simplement Terè, Tetua, Pòria, Moana. Els veuríeu sans i bells com quatre àngels de Déu. [...] Si més tard van a l'escola, ningú no els demanarà perquè no tenen pare, i quan arribarà per a ells i per a elles l'hora frisoza de l'amor, llur origen no serà cap obstacle. Els amants de Turei segurament l'han oblidada. Els homes blancs, els de raça superior, obliden fàcilment la dona que han estimat per uns mesos o uns dies. El gemec d'un infant, fill de llur goig, no destorbarà la pau de llurs consciències de civilitzats. Però no ens enternim. A Oceania això no engendra cap conflicte. [...] A Europa, on els homes obliguen les pobres noies que tingueren la feblesa d'estimar-los, a destruir el fruit de llurs amors, això no fóra possible. Els honorables burgesos tancarien llurs portes, barrarien tots els camins a aquests

quatre infants innocents. No perdonarien mai a una dona enamorada la gosadia d'ésser mare sense llur consentiment. Però a Oceania, com més fills, més honor i més joia. Els maorís entenen la família en un sentit molt més ample i generós que nosaltres. Tots els homes són germans, i allò que és d'un, és de tots. Aquesta concepció de la societat tan predicada pels ideals comunistes i tan irrealitzable en el món civilitzat, és aquí simplement un fet.

L'any 1930, després de tres anys a Tahití, el matrimoni s'instal·la a Catalunya i ben aviat l'Aurora s'hi fa un lloc com a agitadora cultural. Dona de tarannà carismàtic, de seguida emergeix en la cultura catalana d'aquells anys 30. Participa en tots els fòrums com a dona oberta i moderna que és, i hi aporta un discurs agosarat i diferent, que contrasta amb el discurs usual més tradicional i poc obert als canvis socials. Es manifesta sempre com una activista irreductible dels drets de les dones i a favor de la presència i el paper que aquestes han de tenir en la societat. La seva aposta passa per la promoció cultural de la dona i, amb aquest objectiu, l'any 1931 funda i presideix el Lyceum Club de Barcelona, entitat que aspirava a ser una mena d'universitat obrera femenina i que va tenir un paper cultural remarcable en aquell moment.

És així com durant la República s'implica en el moviment feminista, participa a la Lliga Femenina per la Pau i la Llibertat i al 1933 es presenta a les eleccions com a parlamentària per ERC. La seva és una veu influent i autoritzada, que ajuda a promoure els tres objectius que la societat republicana propicia:

Aurora Bertrana asseguda entre Francesc Macià i Lluís Companys en un míting d'Esquerra Republicana de Catalunya amb motiu de la campanya electoral per a diputats a les Corts (1933).
Fons Josep M. Sagarra. Arxiu Nacional de Catalunya

la presència destacada de la dona en l'àmbit públic, la seva instrucció i el seu paper a fi d'aconseguir una societat més igualitària. Com un exemple d'aquest activisme frenètic, llegim uns fragments de la conferència *El nostre feminisme*, pronunciada a l'Ateneu Barcelonès, el 15 d'octubre de 1931:

Jo vinc avui a parlar-vos en nom de Lyceum Club de Barcelona. [...] El nostre afany és aprendre i la nostra ferma voluntat és portar a la dona del poble un xic d'espiritualitat i cultura. [...] Volem aprendre! Tenim una set intensa d'instruir-nos i orientar-nos. [...] Us ho diré ben clar i en paraules que tothom ho entengui: Lyceum Club ve a treballar en ferm per a la dignificació de la dona, no solament per a una classe de dona, sinó per a totes les dones. Les nostres pretensions van de dret a l'esperit femení i esperem que més tard la dona espiritualitzi l'home.

Les paraules feminitat i feminisme han estat sovint mal interpretades. Feminitat vol dir, al meu entendre, ni més ni menys que ésser sempre dona, no sortir-se de les nostres qualitats de dona, conduir-se a través de la vida sense oblidar el nostre sexe, posar aquella guspira essencialment femenina.

Presentar feminitat com un mot antagonista de feminisme, em sembla perfectament absurd. Els trobo lògicament i formosament compatibles. Feminisme és un compost de la paraula fembra i el sufix grec -isme, que vol dir simplement i humil, tendències en pro de la dona. Ja veieu que ser feminista no vol pas dir cap cosa terrible ni esveradora. A mi, em sembla que no pot haver-hi cap dona que no en sigui de feminista, de la mateixa manera que no hi ha cap home que no vagi en pro de l'home.

Però per sota aquest simple mot amarat

d'innocència, s'han comès tants errors i s'han dit tantes incongruències, que la significació de la paraula feminisme ha estat considerablement deformada. [...] Si jo m'he decidit a cooperar humilment en el moviment social femení a casa nostra, és [...] perquè feminitat i feminisme em semblen dues coses que han d'anar estretament unides per formar l'equilibri espiritual de la dona. [...]

Lyceum Club de Barcelona vol donar el seu esforç màxim per a acabar d'alliberar els esperits encatronats del vell model femení i ajudar a orientar i equilibrar tots els anhels legítims de la dona moderna.

Lluitarem contra les velles conviccions de diferències de classe, obrint les nostres portes no solament a la classe intel·lectual, sinó a la classe rica i a la classe pobre. Car considerem que la intel·ligència i l'amor a instruir-se no estan limitats per a cap classe social.

Treballarem per deslliurar l'esperit femení de tot el vell programa carregat de supersticions, d'ignorància, de prejudicis i carrincloneria. Però també treballarem perquè la dona no oblidí que la seva més bella missió és ésser bona esposa i excel·lent mare.

Procurarem fer comprendre a totes les que vulguin escoltar-nos que no val la pena de viure de fregar plats i procrear, però que no hi ha res més bell que ocupar-se de l'educació dels fills i preocupar-se de la casa al mateix temps que de l'esperit.

Combatrem amb totes les nostres forces la ignorància i el materialisme, i procurarem oferir a totes les dones que els interessi, conferències, curssets, sessions

de cine, de belles arts i música. En una paraula, tot el que pugui contribuir a cultivar l'esperit i la intel·ligència femenina per a orientar-la socialment.

A banda de l'activitat social i el compromís polític, l'Aurora d'abans de la guerra continua essent l'autora intrèpida i aventurera, el paradigma clar de la dona moderna que viatja i que en sap treure un profit cultural. És així que, com a viatgera encuriosida i àvida de conèixer altres cultures, l'any 1935, sola i amb una màquina de retratar al damunt, decideix de viatjar al Marroc per estudiar a fons la mentalitat i la relació de l'home i la dona musulmans, i així explorar "l'ànima de la dona musulmana". Un cop allí visita harems, prostíbuls i presons i, fruit d'aquesta experiència en surt *El Marroc sensual i fanàtic* (1936), una contundent denúncia del sotmetiment que hi pateixen

les dones de qualsevol estament social.

El 19 de juliol de 1936, quan esclata la Guerra Civil, l'Aurora es troba fora de Barcelona, i quan aconsegueix amb penes i treballs arribar a la ciutat s'hi troba un neguitós Ms. Choffat que li comunica que ha d'abandonar la ciutat comtal per motius professionals, tot i que la veritat és que s'havia passat a la 'zona nacional', engany que ella no descobreix fins més endavant. Des de llavors, el pis de Diagonal, 313, esdevé refugi i amagatall de fugitius ben diversos. Els primers anys de guerra continua activa en l'àmbit literari, amb tot i empesa per les necessitats econòmiques, entra de redactora al setmanari *Companya*, la revista femenina del PSUC, on col·laboren entre d'altres, Mercè Rodoreda i Anna Murià. Però la guerra ho canvia tot. El juny de 1938 decideix abandonar una Barcelona bombardejada i afamada, i es trasllada amb tren a Ginebra on viuen la sogra i les cunyades, que la reben amb fredor i aviat la fan fora de casa. I aquí comença per a l'Aurora un periple dolorós perquè ha de viure de la caritat d'algunes famílies catalanes i alhora espavilar-se a treballar en tota mena de feines: professora de llengües, traductora, col·laboradora en premsa i ràdio, i fins i tot de minyona d'una aristòcrata russa i de dama de companyia a l'Hospici Cantonal de Perreux. A Suïssa hi passa deu anys i també hi reprèn l'activitat literària. Ara bé, la realitat de la postguerra europea la porta a visitar camps de refugiats i de presos, i així mateix s'allista en una missió d'ajut humanitari a l'Haute Saône per aixecar materialment i moralment el poble d'Étobon, on l'ocupació nazi hi ha

afusellat tots els homes. Són experiències que ella no pot oblidar mai i que li serveixen més tard de material essencial per a les novel·les *Tres presoners* (1957) i *Entre dos silencis* (1958): dues obres de to força diferent a les que havia escrit, on relata el que ha viscut de primera mà i s'endinsa en l'ànima dels homes i les dones quan tot els ha quedat capgirat per la guerra. Escrites amb sobrietat i lirisme, l'Aurora altruïsta hi dona una visió inèdita dels fets que la literatura de l'època no acostumava a abordar: la resposta de les dones davant de la guerra i la seva capacitat de reconstrucció. Vegeu si més no la descripció d'Étobon a partir de fragments extrets d'aquelles novel·les i de les *Memòries* de l'autora:

El poble apareixia mig destruït, habitat únicament per dones i mainada. Un sol home, i encara vell i xacrós, era l'única representació masculina. Tots els altres havien estat afusellats per les tropes alemanyes d'ocupació (Memòries, p. 482). *Era un poble on ningú no reia ni cantava ni gosava quasi parlar, un poble on havien llevat les esquelles a les vaques perquè aquell dringar era massa alegre i semblava un insult als morts. Fins la mainada jugava i plorava sense fer fressa, com si encara tots els homes jaguessin morts al peu de l'església i els vius no tinguessin esma de protestar ni de plorar de tan esglaiats* (Tres presoners, p. 32). *L'església protestant d'Étobon, davant la qual havien estat afusellats en massa tots els homes del poble, romania tancada amb pany i clau, sota un campanar mut, sense campanes, la façana clivellada d'impactes de bala i de granada. L'herba hi havia arrelat i es feia*

El cementiri dels afusellats: un espai dedicat a la memòria.

alta, i acabava de donar-li un aspecte de desolació i melangia... Al peu d'aquella esglésiola, un ramadet de cases; però quines cases, Déu meu! Mig caigudes, amb els horts i els corrals devastats, les tàpies amb grossos esvorancs; pels carrers, munts de runa dificultaven el pas –i l'herba, sempre l'herba, que a indrets ens arribava gairebé a la cintura. Només un testimoni de vida i d'alegria: la font pública, que seguia desgranant el seu rosari i omplia l'abeurador dels animals i un gran safareig públic, on s'emmirallava un desmai (Entre dos silencis, p. 8-9). A uns vint minuts de camí, aigües avall del poble, s'alçava un cementiri nou, improvisat, que les dones anomenaven cementiri d'afusellats. Allí reposaven els homes del poble i l'herba en tan pocs mesos havia crescut prodigiosament... Petit cementiri, quiet i atraient, olorós

a menta, tenia una gràcia humil, suau. Les dones hi anaven sovint a resar pels seus difunts; algunes d'elles hi parlaven en veu alta, els tenien al corrent dels afanys domèstics, del part de la vaca, de la collita de les patates, de les tallades al bosc (Entre dos silencis, p. 9). Les dones d'Étobon, joves i velles, anaven endolades de cap a peus. No ploraven ni es planyien, però tampoc no somreien mai. (Memòries p. 483).

El 1946 s'instal·la a París, però no hi troba feina i decideix anar a Prada de Conflent amb la intenció de poder visitar la seva mare que és a Andorra. A Prada hi troba una càlida acollida gràcies a Pau Casals i a Pompeu Fabra, i hi passa dos anys força integrada amb la gent que li suposen una revifalla moral i física. El 1948 fa un primer intent d'entrar legalment a Espanya, però les autoritats

Aurora Bertrana i Joan Manuel Serrat (1967).

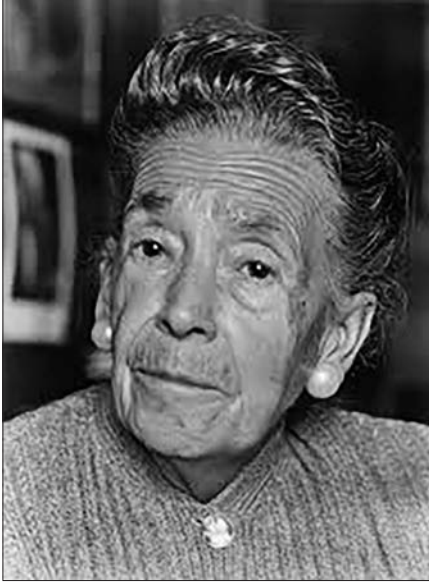
franquistes l'hi neguen, i no és fins l'any 1950 que obté el permís definitiu per a tornar al país.

El retorn a la Catalunya franquista la relega a la pesantor d'una etapa obscura, mancada de risc, d'aventura i de vida. Són el que ella anomena “els anys grisos” que ha de viure en un país on no acaba d'encaixar i on s'hi sent estranya per la mateixa idiosincràsia d'ànima inquieta. I és així que es converteix en una figura difícil d'ubicar. Ella mateixa ho explica en una entrevista a la revista gironina *Presència* l'any 1969: *Aquests darrers vint anys no he viscut. És difícil d'explicar. Són anys sense cap aventura, anys somorts, anys grisos. Només he viscut en les meves obres literàries. Ara per a mi, escriure és viure, i l'aventura ja resta contada en el contingut de la meua obra. [...] Abans vivia en la vida. Adés difícil;*

després, més difícil encara però sempre interessant. Fins que vaig caure en el parany sentimental del país i la família. L'any cinquanta encara tenia mare i tieta, que era tenir dues mares. Ara ja no tinc lligams familiars; el país... és tan diferent de com jo el voldria! Ara la meua pàtria sentimental són els fulls de paper on, dia darrera dia, escric les meves memòries.

Amb tot, els seus llibres van apareixent amb regularitat, tot i que no reben l'atenció que havien tingut abans, amb l'única excepció de *Vent de grop* (1967), novel·la ben ponderada per Salvador Espriu i adaptada al cinema per Francesc Rovira-Beleta amb el títol *La larga agonía de los peces fuera del agua* (1970) que compta amb la presència d'un jove Joan Manuel Serrat.

Els darrers anys els passa posant per escrit el seu peculiar trajecte vital

que l'havia portat a conèixer cultures exòtiques com la Polinèsia i el Marroc, i a viure amb una intensitat poc habitual els fets històrics essencials del segle XX. El resultat final són les seves *Memòries*, obra publicada en dos volums el 1973 i, pòstumament, el 1975, que guanya el premi Crítica Serra d'Or l'any 1973. La vida se li apaga definitivament a les

darreries de l'estiu de 1974 a l'hospital de Berga.

Ben mirat, Aurora Bertrana va tenir una vida de novel·la. Comptat i debatut, podem concloure que hi ha tantes Bertranes com cares d'un mateix poliedre: l'activitat literària, l'acció sociocultural, la militància política i l'interès per escodrinyar la condició de la dona d'aquí i d'allà impregnen tots els racons de la seva vida i de la seva obra. Quan va morir octogenària, deixava enrere una obra variada i, sobretot, l'exemple d'una tenacitat digna de lloança: *Creia, i encara crec, en la força de la voluntat i en la perseverança individual. I jo, de voluntat i de perseverança en sóc una mina.*

